

Die Afrikaanse Taalmuseum en -monument in die Paarl: 40 jaar later

The Afrikaans Language Museum and Monument in Paarl: 40 years later

ANNEMARIE VAN ZYL

Afrikaanse Taalmuseum en -monument
Paarl

E-pos: navorsing@taalmuseum.co.za

JANNIE ROSSOUW

Hoof: Skool vir Ekonomiese en Sakewetenskappe
Universiteit van die Witwatersrand

E-pos: Jannie.Rossouw@wits.ac.za

Annemarie van Zyl   Jannie Rossouw

<p>ANNEMARIE VAN ZYL is die Kurator: Navorsing en Versamelings van die Afrikaanse Taalmuseum en -monument (ATM). Sy fokus in haar navorsing op die historiese en sosiale aspekte van die Afrikaanse taal. Die resultate van haar navorsing vind uitdrukking in populêre en akademiese lesings en artikels wat onder andere op die ATM se webtuiste gepubliseer word. Sy het haar doktorsale studies in historiese argitektuur aan die Universiteit van Stellenbosch voltooi. Sy lewer gereeld referate by werkwinkels, konferensies en simposia.</p>	<p>ANNEMARIE VAN ZYL is the Curator: Research and Collections of the <i>Afrikaanse Taalmuseum en -monument (ATM)</i> (Afrikaans Language Museum and Monument). Her research concentrates on the historical and social aspects of the Afrikaans language. The research results are disseminated by means of popular as well as academic lectures and articles, which are also posted on the ATM website. She has completed her doctoral studies in historical architecture at the University of Stellenbosch. She is a regular speaker at workshops, conferences and simposia.</p>
<p>JANNIE ROSSOUW is Hoof van die Skool vir Ekonomiese en Sakewetenskappe aan die Universiteit van die Witwatersrand. Hy was voorheen by die SA Reserwebank werksaam. Sy vernaamste navorsingsvelde is geloofwaardige en akkurate inflasiesyfers en Suid-Afrika se fiskale posisie. Hy het etlike akademiese artikels in vakwetenskaplike tydskrifte gepubliseer en spreek gereeld plaaslike en internasionale konferensies oor sy navorsing toe. Hy dien as Voorsitter van die Oudit- en Risikokomitee van die Afrikaanse Taalmuseum en -monument in die Paarl.</p>	<p>JANNIE ROSSOUW is Head of the School for Economic and Business Sciences at the University of the Witwatersrand. Previously he worked at the SA Reserve Bank. He has published numerous academic papers in accredited journals in South Africa and abroad, and addressed local and international conferences on his research interests. His research focuses on inflation perceptions and South Africa's fiscal position. He serves as Chairperson of the Audit and Risk Committee of the Afrikaans Language Monument and Museum in Paarl.</p>

ABSTRACT***The Afrikaans Language Museum and Monument in Paarl: 40 years later***

This paper reports on the background and history of the Afrikaans Language Museum and Monument in Paarl and examines the relevance of the entity in the South Africa of today.

The Afrikaanse Taalmonument (Afrikaans Language Monument), erected on the foothills of Paarl Mountain, is a well-known tourist destination attracting a considerable number of visitors each year. Although the Monument has a high profile, it is not generally known that there is also a museum for the Afrikaans Language in Paarl, situated in the centre of town. The Museum was inaugurated on 14 August 1975, commemorating the founding of the Genootskap vir Regte Afrikaners (GRA, or Society for Real Afrikaners), which took place in the same building a century earlier. The Monument and Museum form part of the same entity, the Afrikaanse Taalmuseum en -monument (ATM).

The first initiative for the erection of a language monument in Paarl dates back to 14 August 1942, at a commemoration of the historical founding of the GRA. At a subsequent public meeting in the Paarl Town Hall in September 1942 an Afrikaans monument committee (ATMK, or Die Afrikaanse Taalmonumentkomitee – Afrikaans Language Monument Committee) was established with the aim of taking forward the initiative.

It took more than three decades for the vision of that initial group to be realised. Fund-raising and awareness drives were held nationally, and various issues such as the location of the monument and the form it should take were hotly debated. Eventually, in 1964, twelve architects were invited to take part in a competition to design the monument. The competition was won by architect Jan van Wijk. Van Wijk's design was a purely symbolic, non-functional structure with strong architectural lines, richly imbued with meaning. He had used the writings of two well-known Afrikaans authors to inspire his design.¹

Among the aspects debated before, during and after the erection of the Monument, the most important were issues of location, aesthetics, function, symbolism and ideology.

The very fact of building a tangible structure such as a monument for intangible heritage, namely language, was questioned in terms of the necessity, practicality and advisability of such an undertaking. These concerns were addressed and answered by the then Prime Minister, adv. BJ Vorster, in his inaugural speech of the Monument. According to him (own translation and abridgement):

If your mother were just a woman, and your flag just a piece of cloth, your national anthem just a poem, and your language just a means of communication; then for you this monument will be a lifeless structure of concrete and granite. Afrikaans had to prove itself against overwhelming odds, and has done so admirably, and that is the reason why a monument has been erected in its honour.

Regarding location, the general opinion initially was that the monument should be located in the centre of town, where a core of buildings intimately linked to the history and development of Afrikaans are to be found. The lobby for greater visibility and therefore greater public consciousness won the day and the Monument was erected on the mountainside where it can be seen from all directions from a distance of up to 50 kilometres. The location still draws comments from visitors today; mostly favourable. The panoramic views are one of the great drawcards of the site.

As for aesthetic appeal, the visitor comments reflect a spectrum of opinions, from the very favourable to descriptions such as "bizarre and definitely ugly". This proves the validity of the

---

¹ For a detailed explanation of the symbolism, visit www.taalmonument.co.za

saying “beauty is in the eye of the beholder”. That it is undoubtedly a striking structure, is upheld by the fact that the Monument has been included in a book on the 500 most iconic architectural structures in the world (Cattermole 2008:383), the only South African building to receive that honour.

At the time of erection, many of the comments reflecting unfavourably on the appearance were in fact aired by protestors against the perceived ideology the Monument portrayed, rendering the criticism worthless in terms of aesthetic considerations. References to the so-called phallic appearance abounded, and are still occasionally heard today; a clear attempt at discrediting and reduction to an object of ridicule without any objective basis.

Regarding functionality, the initial idea was to erect a functional building where the language could be practically promoted and showcased, amongst others by offering language training and creating a reference library of rare Africana books and documents. By the time the invitation went out to the architects, the idea had radically evolved into the concept of a symbolic, non-functional structure, albeit situated in a functional landscape conducive to family recreation. With the acquisition of the Museum, however, part of the initial vision of the Committee was realised, and today the Museum boasts research facilities such as a dedicated reading room, an extensive Africana collection and the services of a qualified researcher. Various courses geared towards the promotion of language in the wider sense of the word are also offered by the ATM, among others courses in Mandarin presented by a lecturer from the University of Stellenbosch.

Although the general symbolism embodied in the Monument, and especially the way in which Van Wijk expressed it architecturally, was met with an overwhelmingly positive response from the Committee, the inclusion of the influence of indigenous languages on the development of Afrikaans engendered strong opposition from a small faction led by the previous chairman of the Committee. They felt that such references were “historically incorrect”. The disagreement led to bitter arguments, intensive lobbying, petitions, and eventually a total schism. Sanity, however, prevailed and the symbolism as initially visualised by Van Wijk was accepted unchanged. In keeping with current ideas about symbolism and meaning-making, and the offering of an official interpretation or not, the architect envisaged a monument imbued with very rich symbolism, which spoke for itself, as it were, and leaves onlookers to find specific meaning according to the viewpoints held by each individual.

Afrikaans and its relationship to the other languages of South Africa is a so-called site of contestation, which by implication makes the Monument one as well (Simos 2012:1; Smith 2013:135). The Monument was erected in the heyday of the Apartheid government, and many critics maintained that the government of the day had openly “hijacked” the Monument as a powerful symbol of Afrikaner Nationalism. This was brought about in part by the project having been heavily sponsored by the state.

Another factor which led to bitter politically inspired clashes was that, initially, few Coloured people were intended to take part in or be invited to the inauguration. This was despite extensive use of Afrikaans in the Coloured community, and sent the message of White exclusivity and elitism. A storm brewed in the media, which eventually led to the inclusion in the program and invitation to the event of a significant number of people from other races. However, for many anti-apartheid activists it was a case of too little, too late, and they still refused to attend the proceedings.

Political viewpoints were, and still are, the leading cause of criticism levelled at the Monument. Although the country today is a transformed, multiracial, multicultural society, many South Africans are still deeply suspicious, and view the efforts of the ATM to transform their events, exhibitions and educational programs to attract people from across the entire spectrum of the population, as mere window-dressing. It remains an uphill battle for the entity to reposition itself as a cultural rather than political icon in the eyes of the world, but great inroads to this effect have been made in the past number of years.

KEY CONCEPTS: Afrikaans, Afrikaans Language Museum and Monument, criticism of the Afrikaans Language Monument, Paarl, language monuments, language museum

TREFWOORDE: Afrikaans, Afrikaanse Taalmuseum en -monument, kritiek op die Afrikaanse Taalmonument, Paarl, taalmonumente, Taalmuseum

OPSOMMING

In hierdie artikel word die rol en waarde van die Afrikaanse Taalmuseum en -monument in die Paarl geëvalueer in die lig van die veertigste herdenking van die inwyding van die Monument. Die inwyding het op 10 Oktober 1975 plaasgevind.

Hoewel die Monument 'n bekende baken is, is dit nie tot dieselfde mate bekend dat daar ook 'n Afrikaanse Taalmuseum is wat saam met die Monument funksioneer nie. Die Museum word gehuisves in die destydse woonhuis van Gideon Malherbe, waar die *Genootskap van Regte Afrikaners (GRA)* op 14 Augustus 1875 gestig is.

Inisiatiewe om 'n Afrikaanse Taalmonument in die Paarl op te rig, kan teruggevoer word tot so ver terug as September 1942, toe 'n komitee op die been gebring is om fondse daarvoor in te samel. Die Monument is uiteindelik meer as 30 jaar later ingewy.

Die Monument het vanaf die eerste oomblik wat die idee posgevat het, gelei tot kritiek en tweespalt. Hierdie artikel ondersoek elke tipe kritiek wat destyds teen die Monument uitgespreek is, naamlik die wenslikheid, ligging, voorkoms, aard of funksie, simboliek en ideologie, en evalueer terugskouend die geldigheid daarvan al dan nie.

1. AGTERGROND EN RASIONAAL^{2,3}

Die veertigste herdenking van die inwyding van die Monument het op 10 Oktober 1975 plaasgevind. Die openingsplegtigheid is deur die toenmalige Eerste Minister van Suid-Afrika, adv BJ Vorster, waargeneem en is deur meer as 40 000 mense bygewoon (*Die Burger* 11 Oktober 1975). Volgens Vorster was die oprigting van die monument 'n bewys van Afrikaners en Afrikaans se reg om in Afrika te wees (Vorster: Toespraak, 1975).

Die Taalmonument se opening is voorafgegaan deur die amptelike opening van die Taalmuseum op 14 Augustus 1975. Hierdie museum word gehuisves in die destydse woonhuis van Gideon Malherbe, waar die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA) presies 100 jaar tevore, op 14 Augustus 1875, gestig is.

Die struktuur van die artikel is soos volg: Die aanloop tot die besluit om die Afrikaanse Taalmonument in die Paarl op te rig, word in afdeling twee bespreek en afdeling drie behandel die simboliek van die Monument. Afdeling vier gee 'n oorsig van die oprigting van die monument. Afdeling vyf bied 'n oorsig van die geskiedenis van die Afrikaanse Taalmuseum. In afdeling ses word kritiek teen die oprigting van en kommentaar op die Monument bespreek. Afdeling sewe bied 'n toekomsblik en die gevolgtrekkings volg in afdeling agt.

² Die artikel weerspieël die persoonlike sienings en menings van die outeurs, en moet nie aan die Afrikaanse Taalmuseum en -monument of aan die Universiteit van die Witwatersrand toegeskryf word nie.

³ Die outeurs bedank Stephen Smith (University of Newcastle, Australië), Ernst Kotzé (emeritus-professor), Jack Louw (Direkteur ATM) en Isabeau Botha (Bemarkingsbestuurder ATM) vir hul nuttige en waardevolle insette in vorige weergawes van hierdie artikel. Die outeurs bly egter verantwoordelik vir enige foute of weglatings.

2. AANLOOP TOT DIE OPRIGTING VAN DIE AFRIKAANSE TAALMONUMENT, PAARL

Die Genootskap van Regte Afrikaners (GRA) is op 14 Augustus 1875 in die Paarl gestig met die doel om Afrikaans, waarop daar op daardie stadium nog neergesien is as 'n "kombuistaal", tot amptelik-erkende taal te verhef.

Volgens die Genootskap was daar drie verskillende soorte Afrikaners in Suid-Afrika, naamlik:

- Afrikaners met Hollandse harte wat nog vasklou aan hul Hollandse verlede en die moederland in Europa wat hulle reeds 225 jaar gelede verlaat het.
- Afrikaners met Engelse harte wat die taal en kultuur van die Engelse regering aanvaar het as hul eie.
- Regte Afrikaners met Afrikaanse harte wat die taal en kultuur van die nuwe land aangehang het.

Vanselfsprekend het die lede van die GRA hulself met laasgenoemde groep vereenselwig. Hierdie uitgangspunt illustreer 'n ontluikende Afrikanernasionalisme, waar daar uiting gegee is aan 'n Afrikanernasiegevoel "waarin taal 'n belangrike merker van identiteit was" (Huigen 2008:154).

Die gedagte om 'n monument vir die Afrikaanse taal in die Paarl op te rig, is alreeds op 14 Augustus 1942 geopper ten tye van 'n seremonie by die Daljosafat-kerkhof buite die Paarl. Die geleentheid was die onthulling van 'n gedenkplaat ter ere van S.J. du Toit, D.F. du Toit en P.J. Malherbe, drie lede van die GRA wat daar begrawe lê. Dit het gelei tot 'n openbare vergadering in die Paarlse stadsaal op 26 September 1942, waar die Afrikaanse Taalmonumentkomitee (ATMK) onder groot belangstelling in die lewe geroep is. Die voorsitter was ds PJ Loots, 'n vooraanstaande predikant en gemeenskapsleier van die Paarl, en die ondervoorsitter was die legendariese SPH (oom Seppie) de Villiers. Die res van die komitee het bestaan uit drr AL de Jager, W de Vos Malan, JJ Muller, GG Cillie, mnre GC Burger (sekr), HA Rust, WA Joubert en WH Louw, en mej J Meyer.

Die doel van die komitee was om fondse in te samel vir die oprigting van 'n "waardige taalmonument in die Paarl" en vir beurse aan "verdienselike gevorderde studente wat hulle spesiaal op 'n intensiewe studie van die Afrikaanse taal wil toelê" (ATMK-notule, 26/10/1942).

Daar is entoesiasies weggespring, en 'n sogenaamde *Oproep* is opgestel om die saak onder die aandag van die hele Suid-Afrika te bring. Hierdie *Oproep* het wye mediadekking geniet. Die fondsinsamelings was egter aanvanklik nie so suksesvol soos gehoop is nie, en meer as drie dekades sou verloop voordat die Monument uiteindelik 'n werklikheid geword het.

Die Afrikaanse Taal- en Kultuurbond (ATKB) (sedert 1991 opgeneem in die ATKV) was vanaf 1963 intensief by die werksaamhede betrokke en het mettertyd op eie koste al die administratiewe en sekretariële pligte oorgeneem (ATMK Jaarvergadering notule 15/3/1963). Die organisasie het 'n groot rol by fondsinsameling gespeel en self ook 'n bedrag geskenk.

Die staat, by monde van die Minister van Onderwys, Kuns en Wetenskap, het voorwaardelik finansiële steun beloof, maar gewaarsku dat die volle bedrag vir die oprigtingskoste gevind sou moes word alvorens daar met bouwerk begin kon word, om "die Afrikanersaak" van 'n moontlike verleentheid te red (ATMK-notule 26/10/1942).

Hoewel die fondse teen 'n traie tempo bekom is, is die komitee nie daardeur ontmoedig nie. Daar is uiteindelik in 1964 'n kompetisie vir die ontwerp van die monument uitgeskryf en twaalf argitekte is genooi om daaraan deel te neem. Volgens die opdrag moes die monument van ver af sigbaar wees en onder meer die kulturele en staatkundige opbloei van Afrikaans uitbeeld (ATMK Werkskomitee notule 11/11/1964).

Die ontwerp van die argitek Jan van Wijk is meer as 'n jaar later, na vele oponthoude en probleme, as wener aangewys (ATMK Werkskomitee notule 24/1/1966; Van Wijk 2014:41).

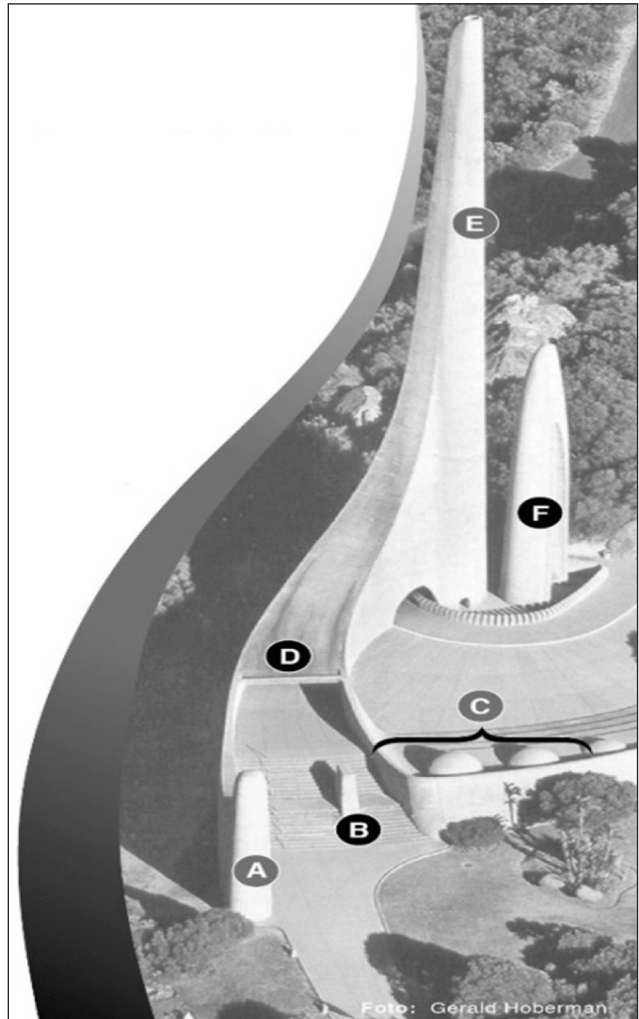
3. SIMBOLIEK VAN DIE AFRIKAANSE TAALMONUMENT

Een van Van Wijk se belangrikste ontwerpbeginsels was dat die monument by die natuurlike terrein moes inskakel en dit moes aanvul. Die volgende stap was om 'n beeld van Afrikaans te soek. In die proses om 'n konkrete vorm vir die taal te vind, het hy gevra: “Hoe lyk 'n taal? [...] Jy kan baie werkwoorde aan 'n taal verbind – jy kan hom lees, skryf, praat, sing, leer, doseer, in hom dink, in hom bid, hom selfs liefhê of haat – maar jy kan hom nie sien nie. [...] Ek soek 'n beeld. Waar gaan ek een haal? [...] : uit woorde” (Van Wijk 2014:23).

Van Wijk het aanklank gevind by die woorde van twee groot Afrikaanse skrywers, wat uiteindelik die uiterlike vorm van die Monument geïnspireer het. Die bekende skrywer CJ Langenhoven het Afrikaans as 'n snelstygende boog beskryf, en Van Wijk het 'n wiskundige hiperbool in daardie beeld herken. So is die idee van die groot suil van die Monument gebore.

Van Wijk het egter besef dat die beeld nie slegs 'n uiterlike vorm kon wees nie, maar dat daar ook definisie aan die vorm moes wees. Om hierdie definisie visueel uit te druk, het Van Wijk die woorde van die skrywer NP van Wyk Louw gebruik, wat Afrikaans beskryf het as die taal wat Wes-Europa en Afrika soos 'n brug verbind. Louw het Afrikaans ook beskryf as 'n “glansende werktuig” en 'n “tweesnydende swaard”. Al hierdie gedagtes het die monument in Van Wijk se geestesoog laat vorm aanneem en uiteindelik in die ontwerp neerslag gevind.

Links van die aantrede tot die monument staan drie suile (A) wat die Wes-Europese tale en kulture verteenwoordig wat in Afrikaans neerslag gevind het – Nederlands, Frans, Duits, Portugees en ander. Nie een van die suile verteenwoordig 'n spesifieke taal nie; die getal drie is gebruik omdat dit ondeelbaar is. Die suile begin as aparte strukture wat dan in 'n stygende kurwe saamsmelt om deel van die hooflyn van die monument te vorm. Die hoogste een van die drie is ongeveer 13,5 m.

Regs van die aantrede is 'n podium (C) wat die suidpunt van Afrika verteenwoordig. Op die podium is daar drie koepels, wat die invloed van die inheemse Afrikatale op Afrikaans simboliseer. Hierdie strukture is ook só geplaas dat hulle 'n kurwe vorm wat by die hooflyn aansluit en weer eens is die ondeelbare getal drie gebruik.

Waar die twee kurwes van Wes-Europa en Afrika bymekaar kom (D), word 'n brug gevorm, wat die versmelting van die twee kontinente se tale versinnebeeld. Die invloed van die Maleise taal en kultuur word deur 'n muur (B) op die trapaantrede van die monument voorgestel. Die muur is só tussen die kurwes van Wes-Europa en Afrika geplaas dat dit apart staan, maar tog 'n eenheid vorm met hierdie twee kragte, wat saamsmelt om die brug te vorm wat dan simbolies die basis van Afrikaans uitbeeld.

Die hoofsuil van die monument (E) stel die snelstygende boog van Afrikaans en sy versnellende groei (Langenhoven se hiperbool) voor. Die suil staan in 'n poel water wat die gedagte verder versterk van Afrikaans as 'n lewende, groeiende entiteit, wat lewensonderhoud nodig het vir sy voortbestaan. Die skerp lyne van die suil verbeeld die tweesnydende swaard soos deur Van Wyk Louw beskryf. Die suil is ongeveer 57 m hoog en dit eindig oop en stomp om aan te dui dat die groeiproses nog steeds voortgaan. Die ligspel wat binne die brug plaasvind as gevolg van die waterpoel, saam met die perforasies in die hoofsuil, versinnebeeld die taal as glansende werktuig.

Saam met die hoofsuil staan daar nog 'n suil (F) in die poel. Dit is die republieksuil wat Suid-Afrika, die land waarin die taal gevorm is, uitbeeld. Die pilaar staan los van Afrikaans en het op sigself niks met Afrikaans te make nie, maar met die geheel. Die pilaar is oop na Afrika om aan te dui dat interaksie tussen Suid-Afrika, Afrika en Afrikaans voortdurend plaasvind (ATMK Werkskomitee notule 15/2/1968).

4. OPRIGTING VAN DIE AFRIKAANSE TAALMONUMENT

Dit het lank geneem vir die komitee om eenstemmigheid te bereik oor die terrein waar die monument opgerig moes word. Talle lede het gemeen dat die plein langs die Toringkerk (oorkant die huidige Taalmuseum in Pastorielaan in die Paarlse middedorp) die geskikste terrein sou wees, gesien die verbintenis daarvan met en nabyheid aan Huis Gideon Malherbe. Hulle is hierin ondersteun deur die Historiese Monumentekommissie (ATMK Werkskomiteenotule 16/08/1963). Andere was van mening dat die monument baie groter en grootser moes wees as wat die beperkte ruimte van die plein sou toelaat.

Die idee van 'n monument teen of op Paarlberg, waar dit van ver af sigbaar sou wees, is tussen 1955 en 1961 die eerste keer geopper (die notules van daardie tydperk ontbreek). Verskeie terreine op die berg is ondersoek, waarna daar in 1964 finaal op die huidige terrein besluit is (ATMK-notule 21/2/1964).

'n Stuk grond van 100 morg (ongeveer 85 ha) is kosteloos deur die Paarlse Stadsraad aan die Staat oorgedra vir die uitsluitlike gebruik van die Monumentkomitee (ATMK-notule 21/2/1964). Die argitek Jan van Wijk het die terrein besoek as deel van sy voorbereiding vir die ontwerp. Die ATMK-komitee het in 'n brief aan hom aangedui dat hulle 'n terrein met vier groot granietrotse net onderkant 'n landmetersbaken as die ideale basis vir die monument beskou. Dit is ook die area wat Van Wijk as die geskikste plek aan sy vrou aangedui het tydens hul besoek, nog voordat die komitee op daardie terrein besluit het (e-pos Erna van Wijk 14 Maart 2014).

Die komplekse taak om die struktuur op die korrekte plek en in die korrekte verhoudings op te rig, is gedoen deur eers die lyne en boë op skaalmodelle te ontwerp en dit daarna wiskundig in meetkundige boë om te sit. Die boë is met behulp van 1 100 punte op 'n driedimensionele assestelsel geprojekteer om die buitelyne van die Monument te bepaal. Drie koördinate vir elke punt is op die assestelsel geprojekteer. 'n Landmeter het die koördinate bepaal vanaf 'n spesifieke vaste punt,

naamlik 'n groot rots op die terrein. Die meetkundige boë wat met behulp van die skaalmodelle vasgestel is, is gebruik om die afmetings en vorm van die bekistingstukke te bepaal. Voordat die beton gegiet is, is die 3 300 koördinate van die bogenoemde driedimensionele assestelsel weer eens wiskundig bevestig om te verseker dat die bekisting met die landmeter se oorspronklike projeksies ooreenstem.

Die monument is opgerig deur ATM Konstruksie, 'n spesiaal-gestigte konsortium bestaande uit Murray & Stewart (Boland) en Holtzhausen & Hugo (Van Wijk 2014:85). 'n Betonmengsel is in 'n voorafvervaardigde bekistingstruktuur gegiet. Die bekisting het bestaan uit vertikale metaalstutte met horisontale, geboë pype, wat met skeepslaaghout uitgevoer is. Elke horisontale pyp is op die terrein volgens sy spesifieke boog gebuig. Waar die kurwes aan die bokante van die suile te klein geword het vir die pype, is bekistingvorme uit hout vanaf skaalmodelle gemaak. 'n Model van die hoofsuil is op Stellenbosch deur die WNNR in 'n windtonnel getoets, waar bevind is dat dit 'n windsterkte van tot 160km/h sou kon weerstaan.

Die betonmengsel waarmee die Monument gebou is, het bestaan uit sement, wit sand en Paarl-graniet. Aangesien die argitek die kleur van die rotse op die terrein wou naboots, het hy aangedring op die gebruik van die buitenste grysbruin lae van die graniet saam met die binneste bloueriige gedeelte. Die tekstuur van die rotse op die terrein is nageboots deur die gladde sement-opervlak met spesiale lugdrukboere te verwyder om die granietklippies in die mengsel bloot te lê (ATM-monumentboekie).

Die totale oprigtingskoste van die monument en amfiteater (slegs die geboue, uitgesonderd terreinontwikkeling en infrastruktuur) het uiteindelik R1 061 411,45 beloop (Brief Jan van Wijk 30/7/1976). Aangepas vir inflasie beloop dit tussen R50 en R60 miljoen teen huidige waarde. Dit is gefinansier uit die bydraes wat deur die jare ingesamel is, aangevul deur 'n ruim bydrae van die destydse regering (ATMK Werkskomitee notule 23/3/1973).

5. GESKIEDENIS VAN DIE AFRIKAANSE TAALMUSEUM

Die GRA is in 1875 gestig in die huis wat Gideon Malherbe, bekende wynboer en sakeman van die Paarl, in ongeveer 1860 laat bou het. Ná sy dood in 1921 is die huis omskep in 'n losieshuis, Westfalen genoem. Die Taalmonumentkomitee het die belangrikheid van die huis besef en alreeds in 1963 'n aanbod (van R8 000) daarop gemaak, maar die destydse eienaar was nie daarvoor te vinde nie. Die gebou het uiteindelik in 1971 op die mark gekom en is toe teen 'n bedrag van R30 000 aangekoop vir die doel om dit in 'n museum te omskep. Aangepas vir inflasie beloop die koopsom teen huidige waarde sowat R1,5 miljoen.

Ná die aankoop van die huis is daar koorsagtig agter die skerms gewerk om dit gereed te kry vir die inwyding in 1975, wat tot Taaljaar verklaar is. Dr Dirk Kotzé van die Universiteit van Stellenbosch, wat al sedert 1964 by die Taalmonumentkomitee betrokke was, het intensiewe en uitgebreide navorsing oor die vroeë geskiedenis en ontwikkeling van Afrikaans, en spesifiek die GRA, gedoen. In die proses het hy 'n groot hoeveelheid Africana-tekste vir die museum bekom. Hy het ook reuswerk gedoen ten opsigte van die opspoor van afstammelingen van Gideon Malherbe vir die doeleindes van verkryging van Malherbe-memorabilia en -artefakte, asook vir inligting oor die huis en die familie (*Die Afrikaanse Taalmuseum* 2015).

Die komplekse taak om die gebou as museum in te rig het ook ingesluit die restourasie van gedeeltes van die grondvloer tot so na aan die tydperk toe Gideon Malherbe die huis bewoon het as moontlik. Dit is gedoen deur argitek Gawie Fagan. By die inrigting van die interieur het die navorsers grootliks gesteun op herinneringe en insette deur oorlewende Malherbe-kinders en ander nabye familieleden (*Die Afrikaanse Taalmuseum* 2015).

Die museum is tydens die amptelike opening op 14 Augustus 1975, wat daardie jaar tot vakansiedag verklaar is (*Die Burger* 14 Augustus 1975), seremonieel oopgesluit deur Gideon Malherbe se oudste oorlewende seun Johnny, wat op daardie stadium 96 jaar oud was.

Die museum huisves tans die huismuseum op die onderste vloer, waar die vertrekke ingeklee is om 'n welvarende mid-Victoriaanse woning uit te beeld. Talle van die toebehore en meubelstukke is afkomstig uit die Malherbe-familie. Die boonste vloer beeld op dinamiese en interaktiewe wyse die geskiedenis van Afrikaans uit. 'n Leeskamer is ook in die huis ingerig waar navorsers die vroeë dokumente kan raadpleeg. Hierdie dokumente word gehuisves in 'n brandbestande argief met temperatuur- en humiditeitbeheer. Die oorspronklike drukpers waarop onder andere *Die Patriot* (die amptelike mondstuk van die GRA) gedruk is, is ook te sien.

6. KRITIEK TEEN EN KOMMENTAAR OP DIE MONUMENT

Monumente is die visuele konkretisering van sekere idees, ideale, waardes en ideologiese geloofstelsels en as sodanig altyd onderhewig aan subjektiewe kritiek (Smith 2013:58). Eldridge haal King aan wat beweer dat monumente dikwels as bronne van kontroversie aageer. In die aanloop tot hul oprigting sowel as ná die oprigting heers daar nie slegs wrywing oor die boodskap wat die monument moet oordra nie, maar ook oor die wyse waarop die boodskap oorgedra moet word (Eldridge 2003:25).

Die Taalmonument was geen uitsondering nie en die Monumentkomitee het vanuit die staanspoor met teenkating teen feitlik elke fase van die projek te kampe gehad. Kritiek was nie net beperk tot die tydperk voor, tydens die bou en met die inwyding van die Monument nie; dit duur steeds voort, hoewel in 'n baie kleiner mate.

Die kontroversie rondom die Monument het oorwegend met die ligging, die voorkoms, die aard of funksie, die simboliek en die politiese ondertoon daarvan te make gehad. Sommige kommentators was ook gekant teen die hele gedagte en het die wenslikheid van of noodsaak vir die oprig van so 'n monument bevraagteken.

6.1 Ligging

Die komitee het lank gedebatteer oor 'n geskikte plek vir die oprigting van die monument. Oorspronklik is die plein van die Noorder-Paarlse kerk as die beste ligging vir 'n monument beskou. Dit sou geografies sin maak, aangesien dit geleë sou wees tussen Huis Gideon Malherbe (HGM, die huidige Taalmuseum), die Gimnasium-skoolgebou, wat opgerig is as bolwerk teen verengelsing, en die Noorder Paarl-kerkgebou, wat ook ten nouste met die taalstryd geassosieer word (*Die Huisgenoot* 4 Augustus 1950:12).

Die idee van 'n baie groter monument met hoër sigbaarheid as wat voorheen gevisualiseer is, het reeds in die vyftigerjare van die vorige eeu gestalte begin kry en die meerderheid komiteeledes was ten gunste van 'n voorstel om die monument teen Paarlberg op te rig (ATMK-notule 9/11/1962). Die prysvraag wat aan uitgesoekte argitekte gestuur is om hulle uit te nooi om hul ontwerpe voor te lê het ook baie spesifiek uitgespel dat die monument van ver af sigbaar moes wees (Van Wijk 2014:20).

Die toenmalige Historiese Monumentekomitee (HMK) het egter aanvanklik, toe hulle genader is oor die idee, botweg geweier om die voorgestelde terrein op Paarlberg goed te keur, aangesien die berg op 25 Oktober 1963 tot 'n nasionale gedenkwaardigheid verklaar is en hulle gevrees het dat die natuurlike omgewing geskend sou word deur die monument (ATMK-notule 1/11/1963).

Nadat daar op die bergterrein besluit is, het "n groot aantal" Paarliete by monde van ene mnr JA van der Merwe die Afrikaanse Taalmonumentkomitee toegesprek oor hul besware teen die

terrein. Die groep was ten gunste daarvan dat die gedenkteken in die middel van die Paarl opgerig moes word, en nie teen die berg nie, aangesien die taalstryd en taalbeweging “’n mens laat dink aan die middelpunt van die Paarl.” Hulle het ook gevoel dat dit simbolies verkeerd sou wees dat die monument ’n suidelike uitsig (in die rigting van Kaapstad) sou hê, aangesien “die eer vir die triomf die binneland toekom en nie die Kaap (bedoelende Kaapstad en onmiddellike omgewing) nie” (ATMK-notule 26/3/1965). Oprigting binne-in die Paarl sou natuurlik die aanvanklike besware van die HMK ook uit die weg ruim.

Die betoog dat die taalstryd in mense se gedagtes met sentraal-Paarl geassosieer word, was geldige kritiek in die lig van die historiese relevansie van die terrein rondom HGM. Dit kan egter ook beskou word as tekenend van die feit dat die groep beswaarmakers nie die komitee se groter visie gedeel het nie. Hulle was klaarblyklik, tipies van die sestigerjare, konserwatief in hul uitkyk, veral ook in die lig van die feit dat hulle die glorie vir hulself wou toe-eien en nie bereid was om die Kaap (met sy assosiasie met Engels) selfs net simbolies te erken nie.

Adv. WA de Klerk, ’n bekende Afrikaanse skrywer van die Paarl en lid van die ATMK, was ook gekant teen die bergterrein, maar ook nie ten gunste van die Noorder-Paarl gemeente se kerkplein in die middel van die dorp nie. Hoewel De Klerk in die komitee gedien het, en daar in die notules geen melding gemaak word van teenkanting spesifiek deur hom uitgespreek nie, het hy by verskeie ander geleenthede wel laat blyk dat hy nie in ooreenstemming met verskeie van die komitee se besluite was nie (Pakendorf 1992; De Klerk 1972).

Advokaat WA de Klerk was van mening dat die monument opgerig moes word op ’n plek met ’n (in sy opinie) sterker verbintenis met die ontstaan en ontwikkeling van die Afrikaanse taal. Die logiese keuse volgens hom was Kleinbosch in Daljosafat net buite die Paarl, die familieplaas van die Du Toits en Malherbes (Coombes 2003:46). Stigterslede van die GRA is op daardie plaas gebore en begrawe, en die Gedenkskool der Hugenoten, die eerste skool waar kinders amptelik in Afrikaans onderrig is, is ook daar geleë. Die geboutjie van die Gedenkskool was op daardie stadium weinig meer as ’n ruïne.

Die idee van Kleinbosch as monumentterrein is tydens ’n vergadering van die ATMK-werkskomitee op 1 November 1963 geopper, op ’n stadium toe groot probleme met die goedkeuring van die bergterrein ondervind is. Tydens die volgende vergadering (21 Februarie 1964) is daar egter finaal besluit om ten spyte van al die teenkanting deur te druk met die gedagte van ’n monument teen die berg.

De Klerk het sy teenkanting verskeie male in die pers vermeld (onder andere in ’n berig in *Die Burger* 2 November 1971) en ook in ’n boek deur hom wat die jaar voor die inwyding van die Monument gepubliseer is. Hy betoog daarin dat die “werklike oorsprong” van die Afrikaanse Taalbeweging in die “afgesonderde Hugenotelandskap van die Drakensteinvallei” lê (De Klerk 1974:148). Agterop die omslag herhaal hy dat die “ware monument vir die Afrikaanse taal” in Dal Josafat is (De Klerk 1974). Hy het nooit afgewyk van hierdie standpunt nie en amper 20 jaar later, op sy 75ste verjaardag (7 Maart 1992), steeds verklaar: “... die ware taalmonument lê daar oorkant, by Kleinbosch, waar bykans elke faset van die Afrikaanse kultuur sy beslag gekry het” (Pakendorf 1992).

Die verloop van 40 jaar het egter onomwonde bewys dat die keuse en aanvoeling van die ATMK korrek was. ’n Minder dramatiese monument in die Paarlse middedorp sou waarskynlik teen hierdie tyd lankal die pad van baie ander vergete taalmonumentjies in Suid-Afrika gevolg het. Daarteenoor is die ligging van die Monument teen Paarlberg dramaties en imponerend, wat die sigbaarheid en bewussyn daarvan verhoog. ’n Besoeker het dit só gestel: “Everyone does know it because when you’re driving you can’t miss it. It makes it special” (Smith 2013:242).

Daar is wel ook persone wat die hoë sigbaarheid kritiseer. Sommige respondente in 'n ondersoek wat in 2010 deur 'n onafhanklike Australiese navorser, Stephen Smith, gedoen is oor die besoeker se ervaring by die Monument, was van mening dat die struktuur nie in harmonie met die omgewing is nie (Smith 2013:242). In direkte teenstelling hiermee is Beningfield (andersins 'n fel kritikus van die Monument) se opmerkings: “Truly, the Taal Monument should over the years form such a complete unity with the mountains that it will look as though it has been carved out of them. This aspect is surely one of the most successful, because there is an expectation that the monument should represent the character of the mountains” (2007:149-150). Hierdie direkte teenstrydige opmerkings illustreer die groot verskil in mense se individuele smaak en idees.

Die Taalmonument het, waarskynlik te danke aan sy ligging, grootte en hoë sigbaarheid, gedurende die afgelope 40 jaar ikoniese status verwerf en sinoniem met die Paarl geword, soos onder andere geïllustreer deur die feit dat talle entiteite in hul advertensies en ander promosiemateriaal 'n voorstelling van die Monument gebruik as identifikasiemerker vir die dorp. Afbeeldings van die Monument word ook dikwels gebruik as illustrasiemateriaal vir artikels wat oor die taal as sodanig handel.

6.2 Voorkoms

Kommentaar wat die hedendaagse besoeker op die voorkoms van die Monument lewer, is oorwegend positief. Respondente in Smith se ondersoek was oor die algemeen van mening dat die Monument nie steriel of koud voorkom nie. Hulle het die ontwerp en argitektuur bewonder en gemeen dat die Monument uitstekend in die omgewing inpas. Dit is beskryf met woorde en uitdrukkings soos “pragtig”, “inspirerend”, “uniek”, “amazing”, “baie interessant” en “'n sensoriese ervaring” (Smith 2013:247-248).

Besoekers met kennis van argitektuur het spesifiek die visie van die argitek en die manier waarop die ontwerp gestalte gekry het, geprys (Smith 2013:248-249). Die Monument word ook onder andere “memorable and impressive” (Van Tonder 1994:7) en 'n “magnificent structure” genoem (Simos 2012:1). Die Monument word deur Smith self beskryf as 'n “supremely modernist sculpture” met 'n sterk abstrakte, minimalistiese vorm (2003:149-150).

Die plasing van die Monument in die landskap en die panoramiese uitsigte daarvandaan is ook 'n baie groot aantrekkingskrag, en feitlik geen besoeker wat deur Smith ondervra is, het nagelaat om daarna te verwys nie. Die kombinasie van die Monument binne sy landskap is beskryf in terme van bewondering en verwondering, met woorde soos “wow”, “fantasies”, “asemrowend” en “indrukwekkend” (Smith 2013:209). Volgens Smith se navorsing sowel as marknavorsing wat in 2009 deur die ATM self uitgevoer is, het 'n hele aantal besoekers aangedui dat hulle die terrein besoek ter wille van die uitsig en nie noodwendig ter wille van die Monument self nie (ATM-ongepubliseerde dokument 2009; Smith 2013:241).

Daar was egter in die verlede, en vandag nog, mense vir wie die voorkoms esteties onaanvaarbaar was en is. Kommentators wat rondom die periode van oprigting teen die monument se voorkoms gekant was, het hul misnoeë op verskillende, dikwels kru, wyses uitgedruk. Onder andere het Breyten Breytenbach dit 'n “penis van beton” genoem. Daar was ook uit verskeie ander oorde neerhalende verwysings na die monument as falliese simbool (Huigen 2008:156), met die implikasie van manlik-gedomineerde oorheersing. Coombes noem dat die destydse hoof van die Daljosafat Kunsstigting, mnr Hardy Botha, dit 'n “mausoleum”, 'n “lifeless monstrosity” en 'n “disgusting thing” genoem het. Volgens Botha, aldus Coombes sou selfs graffiti die voorkoms daarvan kon verbeter, en hy het ook gesê: “(e)ven rail tracks and bridge underpasses look better” (2003:46).

’n Hele paar respondente in Smith se studie het die Monument beskryf as “odd”, terwyl ander se beskrywings gewissel het van “vreemd dog interessant” tot “bisar” en “beslis aaklig” (Smith 2013:249). Kritiek wat op uiterlike voorkoms gemik is, is selfs 40 jaar later moeilik om te beoordeel. Die uitdrukking “beauty is in the eye of the beholder” is inderdaad altyd geldig. Dat die Monument inderdaad indrukwekkend is, word onderstreep deur die feit dat dit opgeneem is in ’n boek oor die wêreld se 500 mees ikoniese argitektoniese strukture (Cattermole 2008:383), die enigste Suid-Afrikaanse gebou om daardie eer te beurt te val.

Die kritiek wat gesentreer was rondom verwysings na die monument se “falliese” voorkoms, is destyds (rondom die oprigting) hoofsaaklik gelewer deur persone wat eerder beswaar wou maak teen die ideologie wat die Monument in hul oë verteenwoordig het, wat geassosieer is met die regerende Nasionale Party, as teen die fisiese uiterlike. Die uitsprake moet dus nie aanvaar word as kommentaar op die voorkoms *per se* nie, maar eerder as pogings om die Monument te diskrediteer en te reduseer tot onderwerp van bespotting. Hierdie spesifieke tipe kritiek was dus eerder ideologies as esteties gedrewe, en word steeds van tyd tot tyd uit sekere kringe gehoor. ’n Interessante en amusante nadraai hiervan was ’n maatskappy wat in die negentigerjare die kontroversie uitgebuut het deur die bemaking van kondome met ’n afbeelding van die Taalmonument daarop (Pieters gd:42).

6.3 Funksie

Reeds in die 1950’s, toe die gedagte nog was om die monument op die kerkplein oorkant Westfalen (Huis Gideon Malherbe) op te rig, is die ATMK deur ’n toenmalige organisasie, die Paarlse Komitee vir Volwasse Onderrig, genader met die oog op samewerking (ATMK-notule 06/09/1951). Dit word nie duidelik uitgespel nie, maar die afleiding kan gemaak word dat onderrig in Afrikaans die oogmerk was. Dit het aangesluit by die oorspronklike gedagte dat die gebou vir onderrig gebruik moes kon word. Daar sou onder meer ook ’n teater, borsbeelde van taalhelde in die voorportaal en ’n gedenkteken aan die voorkant wees (Mon 1/1/9/4). Hoewel hierdie planne beduidende steun van die lede van die Taalkomitee geniet het, het dit nooit tot uitvoering gekom nie, aangesien daar teenkanting van donateurs ervaar is wat verkies het dat ’n substansiële deel van die fondse eerder aangewend moes word vir studiebeurse aan voornemende studente, soos deur die oorspronklike oprigtingsakte bepaal (Mon 1/1/9/5).

WA de Klerk was nie slegs gekant teen die voorgestelde ligging van die monument nie, hy was ook gekant daarteen dat die monument slegs simboliese waarde moes hê (Coombes 2003:46). Sy mening was dat die fondse veel beter belê sou kon word in ’n terrein met simboliese betekenis wat terselfdertyd ook prakties aangewend sou kon word, naamlik die Daljosafat-terrein, waardeur dit in ’n “lewende” monument vir Afrikaans omskep sou word.

Die vraag kan inderdaad nou, 40 jaar later, gevra word of ’n “nuttige” monument in Dal Josafat ’n groter bydrae tot nasiebou en versoening en die depolitisering van die taal sou gelewer het as die Taalmonument teen Paarlberg. Die Gedenkschool der Hugenoten, bakermat van Afrikaanse onderrig, is in die laaste dekade van die vorige eeu omvattend gerestoureer (grotendeels met donasies van die publiek) en ingerig as konferensiesentrum en lokaal vir slypskole en so meer. Hoe suksesvol dit tans daarvoor aangewend word en watter rol dit in die depolitisering van Afrikaans speel, is egter ’n ope vraag. Die plaas met sy besondere erfenis het relatief onbekend gebly en word selde besoek ter wille van sy verbintenis met Afrikaans. Dit het, moontlik weens die ligging en relatiewe afgesonderdheid daarvan, ’n baie laer openbare profiel as die Monument en word selde gebruik vir die doel wat De Klerk voorsien het.

De Klerk was egter nie alleen in sy siening van die nut van die beoogde monument nie. In 1951 het die ATMK ’n beginselbesluit geneem dat die monument “nuttig” moes wees, onder meer

deur die byeenbring van Africana-dokumente en die beskikbaarstelling daarvan vir navorsing. In 1963 het die lede van die ATMK-komitee tydens 'n vergadering hul doelwit as 'n drieledige een geformuleer, naamlik die oprigting van 'n monument vir Afrikaans, die ontwikkeling van die historiese plein oorkant Huis Gideon Malherbe (toe Westfalen) en om 'n Africana-navorsingsinstituut tot stand te bring (sien onder andere ATMK-notules 15/3/1963 en 21/2/1964).

Verskeie opsies vir die huisvesting van hierdie instituut is oor 'n tydperk van 'n paar jaar ondersoek. Onder andere is daar besluit om in die Monument se *voetstuk* voorsiening daarvoor te maak (sien oa ATMK-notules 26/8/1966, 1/12/1967 en 3/10/1968). Dit het egter nooit gerealiseer nie. Aangesien Van Wijk se ontwerp nie 'n gebou kon inkorporeer nie, het die fokus vir die huisvesting van die Africana-instituut dus verskuif na Huis Gideon Malherbe (Van Wijk 2014:21-22). Daardie doelwit is wel bereik, aangesien die Afrikaanse Taalmuseum 'n versameling waardevolle Africana-tekste en handgeskrewe dokumente huisves en aan navorsers beskikbaar stel.

Die idee dat die Monument nuttig moes wees, was in die beginjare 'n deurlopende tema. Tussen 1954 en 1957 het daar egter 'n skielike en onverklaarde ommeswaai gekom wat dit betref (Smit 1975:209), sodat die non-funksionaliteit van die monument spesifiek in die prysvraag gestel word as 'n vereiste (Van Wijk 2014:20). Dit is onbekend wat die ommeswaai veroorsaak het, en dit word nêrens in die notules uitgespel nie.

Smith wys ook daarop dat, hoewel die funksionele nie bedoel was om enige rol in die Monument te speel nie, die Monument wel op 'n verskeidenheid vlakke funksioneer, hetsy as visuele en tasbare simbool, vergaderplek, plek van ontspanning, of argitektoniese struktuur (2003:171). Die terrein rondom die Monument is wel alreeds tydens die beplanningsfase deur die lede van die ATMK as ontspanningsoord gevisualiseer, en huisves onder andere 'n amfiteater vir vertonings.

6.4 Simboliek

Ds PJ Loots, 'n vooraanstaande predikant en leidende figuur van die Paarlse gemeenskap, jarelange lid van die ATMK en ook die eerste voorsitter daarvan (ATMK-notule 20/10/1942), het vanuit die staanspoor koppe gestamp met die res van die komiteelede. Sy volgehoue beswaarmakery en mondelinge aanvalle op ander lede van die komitee het tot intense binnegevegte en uitgerekte briefwisselings gelei. Volgens hom was die oorspronklike doelwit van die komitee om 'n baie groter ereplek aan die rol van die kerk en die Bybelvertalers in die totstandkoming van Afrikaans te gee as die rigting wat die Monumentkomitee ingeslaan het. Hy het selfs so ver gegaan om 'n nuwe vereniging op die been te probeer bring wat aan hierdie doelwit sou voldoen, maar sy pogings in daardie verband was minder geslaagd (Mon 1/1/9/12).

Loots het dit in ieder geval mis gehad, aangesien die oorspronklike *Oproep* wat in 1942 en weer in 1943 aan die publiek ter fondsinsameling en ondersteuning uitgegaan het, slegs verwys na die Paarl "waar die beweging vir die ontwikkeling van die Afrikaanse taal as skryftaal, en vir die vertaling van die Bybel in Afrikaans, ontstaan het" (Mon 1/1/9/1). Pieters wys ook daarop dat die kerk hoegenaamd nie die ontwikkeling van Afrikaans ondersteun het nie en baie langer as die meeste ander instellings aan Hollands voorkeur gegee het (gd:47). Die kerkvaders van die Toringkerk was ook nie geneë om die plein langs die kerksaal teen lae of geen koste aan die ATMK af te staan nie, sodat die planne daarvoor ná baie jare van vrugtelose onderhandeling uiteindelik laat vaar is (Smit 1975:208-213; ATMK-notules).

Loots het ook die konserwatiewe siening gehuldig dat die erkenning wat die Monument-ontwerp aan die inheemse Afrika-tale verleen, "histories 'n leuen" is (ATMK-notules; Beningfield 2007:154). Hy het so sterk daarvoor gevoel dat hy 'n versoekskrif onder die inwoners van die Paarl

gesirkuleer en talle briewe van protes geskryf het (ATMK Mon 3). Hy is egter toenemend op die kantlyn uitgeskuif, tot so 'n mate dat hy selfs gedreig het om die inwyding van die Taalmonument te ontwig (ATMK Werkskomitee notule 18/7/1975; Pieters gd:22). Loots, en andere wat sy standpunt gesteun het, se siening het voortgespruit uit 'n eng en konserwatiewe houding soos in die sestiger- en sewentigerjare nog redelik algemeen onder Afrikaners gegeld het.

Die kritiek op die simboliek soos deur Jan van Wijk gekonseptualiseer was egter in 1975 ongegrond en is 40 jaar later steeds. 'n Nuwe taal wat in 'n gebied ontstaan, moet noodwendig beïnvloed word deur die inheemse tale wat in daardie streek of gebied gepraat word (Van Rensburg 2012:16-17; Le Cordeur 2010). Die ontstaan van Afrikaans as taal kan inderdaad teruggevoer word na die eerste kontak tussen die Nederlanders wat om die Kaap geseil het en die inheemse Khoi met wie hulle in aanraking gekom het. Nuwe tale ontwikkel mees tipies in 'n mark- of arbeidsituasie waar die partye nie mekaar se tale verstaan nie. Albei situasies het aan die Kaap bestaan, waar die VOC-amptenare wat in 1652 hier aangeland het, met die Khoi ruilhandel wou bedryf (marksituasie) en hulle ook as arbeiders wou inspan (arbeidsituasie) (A van Zyl 2013: Ongepubliseerde lesing).

Die onomstootlike feit dat die inheemse tale van Suid-Afrika wel 'n invloed op die vorming van die nuwe taal uitgeoefen het, word onder andere geïllustreer deur die talle inheemse woorde wat in Afrikaans opgeneem is. Woorde soos dagga, dagha, boegoe, kwagga, aikôna, donga, tambotie, konka, kerie, makietie, indaba, pasella, kaia, lobola, njala, tokkelossie, mamparra en tollie vorm deel van die algemene Afrikaanse omgangswoordeskat (verwys oa Steyn 2014).

Smith argumenteer ook dat daar wel 'n saak voor uitgemaak kan word dat die ATMK met opset bepaal het dat die monument abstrak moes wees, sodat hulle (in samewerking met die destydse regering) uiteindelik in staat sou wees om na willekeur 'n sekere ideologies-gedrewe simboliek aan die Monument te koppel (2013:258). Een van die respondente in Smith se ondersoek het hierby aangesluit met die mening dat die Monument gesien sou kon word as 'n kunswerk wat opsetlik so onbegryplik vir die gewone besoeker gekonseptualiseer is dat hy die aangebode amptelike interpretasie sonder teenspraak sou aanvaar, en dat 'n spesifieke ideologie dus op daardie wyse op die besoeker afgedwing sou kon word (2013:258).

Hierdie sienings sluit aan by die politieke kritiek wat teen die Monument uitgespreek is. Jan van Wijk se visie was egter dat die Monument die besoeker die geleentheid moet bied om sy verbeelding na willekeur te laat gaan (Van Wijk 2014:21; Van Tonder 1994:7), en dat elke persoon se interpretasie sal afhang van sy persoonlike gevoel teenoor en verhouding met Afrikaans (ATMK-notule 23/3/1973). Russell Staiff sluit hierby aan met sy mening dat besoekers nie in 'n spesifieke interpretasie van 'n kulturobjek soos 'n monument ingedwing mag word nie, en dat, indien inligting aangebied word, dit in alle opsigte inklusief en objektief moet wees (Smith e-pos 13/11/2014).

6.5 Idee

Van die begin af was daar mense wat gevra het na die sin of wysheid daarvan om 'n monument van klip en graniet te bou vir 'n taal. Daar is gevoel dat 'n taal "nie iets is wat jy gaan besigtig nie" (*Die Suid-Afrikaan* 1995:33), dat dit nie 'n konkrete vorm behoort aan te neem nie, maar dat dit eerder moet voortleef in die prestasies van die taal soos uitgedruk in konkrete geskifte (Van Niekerk 2000:6). Een kommentator het gemeen dat Victor Verster (as simbool van Nelson Mandela se vrylating en die einde van Apartheid) eerder gekies moes word as die Paarl dan opsluit 'n monument móés hê, terwyl 'n ander van mening was dat Afrikaans slegs "uit die puinhoop van die Taalmonument as 'n ware Suid-Afrikaanse taal gebou kan word" (*Die Suid-Afrikaan* 1995:33).

Verster het in sy toespraak by die inwyding van die Taalmonument verwys na die mening van sekere kritici dat die oprig van 'n monument vir Afrikaans onnodig is. Betekenisvol antwoord hy hierop:

As u moeder maar net 'n vrou is, as u vlag net 'n lap is, as u volkslied maar net 'n gedig is, as u vaderland net 'n stuk grond is, as u taal maar net 'n kommunikasie-middel is, dan sal hierdie monument vir u net nog 'n struktuur van beton en graniet wees, 'n leweloze struktuur wat baie geld gekos het, nooit moes gewees het nie en spreek van die dood. ... [Afrikaans] het geen boek gehad nie, geen literatuur waarna verwys kon word. Hy was onwelkom in die skool. Hy was nie geduld op die kansel nie. Hy moes teen 'n oormag homself bewys, en hy het. En dáárom is hier 'n monument vir hom in die Paarl opgerig. (Vorster: Toespraak, 1975)

6.6 Politiek

Met die naderende inwyding van die monument in 1975, en in die lig van groeiende politieke bewustheid in die sewentigerjare, het die besware teen die Monument toenemend 'n politieke ondertoon gekry. Hierdie tipe kritiek was gerig op Afrikaans en die Afrikaner-*establishment* eerder as op die Monument self. In hierdie verband verklaar Hugo dat die destydse Nasionale regering Afrikaans met die inwyding van die Taalmonument openlik as 'n kragtige simbool van Afrikanernasionalisme geëet het (2009:109). Pieters versterk hierdie argument deur daarop te wys dat die destydse regering die grootste gedeelte van die fondse vir die oprigting voorsien het, terwyl monumente in Suid-Afrika tradisioneel deur insamelings onder die betrokke gemeenskap gefinansier is (gd:46).

Daar was destyds ook ernstige besware uit die geledere van verligte Afrikanerkringe dat die aandeel van bruin en swart mense tot Afrikaans in die aanloop tot en tydens die opening van die monument op 10 Oktober 1975 grootliks geïgnoreer is. WA de Klerk het reeds in 1968 gemaak dat bruinmense van die begin af by die proses ingeskakel moes gewees het. Van die ander komiteelede het met hom saamgestem en bygevoeg dat dit nie slegs vir bruinmense geld nie, maar ook vir swartmense en Engelssprekendes van alle rasse (ATMK-notule 22/11/1968).

Daar is egter nie verdere aandag aan die saak gegee nie, totdat 'n debat in die media begin broei het. In 1974 is 'n spesiale komitee in die lewe geroep met die opdrag om te besin oor die rol van bruinmense by die inwyding (ATMK-notule 27/11/1973). Dit het gelei tot die insluiting van al die bogenoemde groepe in die inwydingseremonie. Dit is voorafgegaan deur groot openbare druk, veral deur vooraanstaande wit Afrikaanse skrywers, wat gedreig het om die openingseremonie te boikot as bruinmense nie ook by alle aspekte van die inwyding betrek word nie. Berigte in die media het ook daarop gesinspeel dat hierdie omwenteling te danke was aan direkte ingryping deur die Nasionale Party (*Top Nats intervene*, Sunday Times April 27, 1975).

Die storm het nie ná die inwyding gaan lê nie. Talle Afrikaanssprekende Suid-Afrikaners, waaronder akademici vanoor die kleursprektrum en veral bruinmense wat hulself uitgesluit van die Monument en sy *raison d'être* gevoel het, het deur die jare hul misnoë met die Monument te kenne gegee, soms besonder kru. Daar is onder andere gesê die Monument is "'n groot stuk nwata" (Kaaps vir *gemors*), 'n apartheidsmonument, 'n monument vir die wit intellektuele ghetto, 'n oogskending, aanslag op die natuur, pateties, 'n kruisiging [sic] tussen 'n laat-Fasistiese Stonehenge en 'n ondergrondse parkeergarage, en dat dit opgerig is deur 'n groep Natte wat vermetel genoeg was om Afrikaans vir hulself toe te eien. Jeanne Goosen was "gatvol vir die donnerse mentaliteit wat [Afrikaans] saam met hom sleep" en André P Brink het gesê: "Op Paarlberg staan die fallusse maar. Hulle sê dit gebeur ook by 'n man wat opgehang word" (*Die Suid-Afrikaan* 1995:33).

Ná 1994 het 'n nuwe taalstryd in Suid-Afrika ontstaan toe Afrikaans sy bevoorregte en beskermde posisie as een van twee amptelike tale verloor het, en een van elf amptelike tale geword het, met Engels as die algemeen-aanvaarde omgangstaal (Pieters gd:32; Smith 2013:136). Soos

Van Niekerk dit stel: “Die groot uur van Afrikaans ... [was] van korte duur” (2000:6). Onder andere is daar in 2002 vanuit owerheidsweë voorgestel dat die Taalmonument ’n monument vir alle tale in Suid-Afrika moet word, en nie slegs vir Afrikaans nie (Brief 14 November 2002). Die gedagte is heftig teengestaan, onder andere deur die Direkteur van die ATM, mnr Jack Louw, wat dit in ’n brief aan die Nasionale Vergadering gestel het dat pogings om die simboliek, wat uiters spesifiek op die herkoms van Afrikaans gerig is, te manipuleer om “gelyke simboliese betekenis vir al elf amptelike tale in die Taalmonument te vind”, op karaktermoord sou neerkom (Brief 19 November 2002). Die gedagte is intussen laat vaar.

Volgens Smith het die ATM deur middel van erkenning en bevordering van Afrikaans die simbool geword van die hernieude stryd om die behoud van Afrikaans (2003:136). Suid-Afrika is egter (Hauptfleisch aangehaal in Smith) ’n volk met ’n “tumultuous history which has left people scarred and deeply suspicious”. Afrikaans word steeds in sekere kringe geassosieer met die Apartheidsregering en gepaardgaande begrippe soos onderdrukking en beperking van vryheid, wat gelei het tot ’n weersin in die taal deur ’n groot persentasie van die Suid-Afrikaanse bevolking (Smith 2013:134).

Beningfield argumenteer dat die ikonografie van die Monument en die manier waarop dit aangebied word die gewaande sukses van die sogenaamde Nasionalistiese *kultuurpolitiek* vier, en terselfdertyd die reg op die Suid-Afrikaanse land, nasieskap en taal wat die [wit] Afrikaner vir homself opgeëis het, simbolies op die omgewing wil afdruk (2004:509; Pieters gd:34-35). Van Wijk verklaar egter in sy boek oor die Taalmonument dat hy spesifiek aan die Taalmonument-komitee gevra het wat die bedoeling was met die woord *ons* in die deel van die prysvraag wat lui: “Dit moet die wonder van *ons* kulturele en staatkundige opbloei versinnebeeld”. Die antwoord was dat dit verwys na alle bevolkingsgroepe wat “deel gehad het en belang het by die ontwikkeling van Afrikaans”. Daaruit het hy afgelei dat die Monument nie bedoel was vir enige individuele bevolkingsgroep “soos die Afrikaner” nie, maar slegs op die taal self moes fokus (Van Wijk 2014:21).

Die taal en sy verhouding tot die ander amptelike tale bly steeds ’n sogenaamde “site of contestation” (Simos 2012:1; Smith 2013:135), en die Monument by implikasie dus ook (Smith 2013:135). Die kommentaar van ’n groot aantal respondente in Smith se ondersoek was dan ook sosio-polities geïnspireer (2013:259-268). ’n Hele aantal het steeds die Monument op negatiewe wyse geassosieer met die Apartheidsera. Ander het egter die Monument gesien as simbool van Afrikaner-vasberadenheid, solidariteit en nasionale trots. Interessant is dat, volgens Smith, die opmerkings van die laasgenoemde groep nooit jingoïsties of selfs oordadig nasionalisties aangedoen het nie, maar eerder gekarakteriseer is deur werklike waardering en ’n sekere nederigheid (Smith 2013:244-245).

Volgens Smith hou die Monument ook baie minder politieke konnotasies in vir oorsese besoekers. Waar Suid-Afrikaners se sienings van die Monument soms swaar dra aan sosio-politieke interpretasies, staan buitelanders oor die algemeen polities gesproke neutraal daarteenoor (2013:245). Talle oorsese respondente het opgemerk dat hulle beïndruk is deur die krag van Afrikaans en dat hulle simpatiek staan teenoor die Afrikaanssprekende se stryd om sy taal en identiteit te behou (Smith 2013:247,259).

Hoewel dit reeds 40 jaar oud is, is die Monument in pas met ’n eskalاسie in die aantal monumente en ander simbole wat sedert die einde van die Apartheidsera in Suid-Afrika opgerig is met die spesifieke doel om etniese en groepsidentiteit te bevestig. Marschall argumenteer dat elke nuwe politieke bestel deur ’n proses van selektiewe herinnering en die versinning van ’n bruikbare geskiedenis ’n groepsidentiteit vorm, en dat die oprig van gepaste herinneringsplekke ’n belangrike deel daarvan vorm. Die Afrikaanse Taalmonument sluit aan by die monumente van

post-apartheid Suid-Afrika wat 'n stryd teen onderdrukking en soeke na vryheid en selfbeskikking uitbeeld (2005:18).

7. DIE TOEKOMS

In die huidige Suid-Afrika lê die uitdaging daarin om 'n oortuigende nuwe vestigingsmitede, tesame met 'n nuwe, inklusiewe verledede te skep (Marschall 2005:19). Die ATM werk doelgerig daaraan om homself te herposisioneer as 'n kulturele eerder as politieke ikoon. Die doelwit is om 'n gediversifiseerde *clientèle* na die ATM te lok en sodoende 'n nuwe beeld van inklusiwiteit en interkulturele verhoudings op te bou. Dit word veral gedoen deur die aanbied van 'n wye verskeidenheid geleenthede wat al die sektore van die breë Suid-Afrikaanse publiek teiken. Die uitstallings in die museum is ook (al meer as 'n dekade gelede) vernuwe met die oog op 'n meer inklusiewe hervertelling van die taal in al sy fasette.

Ten spyte van hierdie pogings is daar steeds mense wat wantrouig teenoor die ATM en sy doelwitte staan en die uitreik na ander groepe beskryf as “flying a flag of convenience” en die bedryf van “selective history” (Smith 2013:267). Dit wil voorkom asof hierdie tipe kritiek hoofsaaklik deur persone met 'n hoë akademiese peil en sterk politieke bewustheid uitgespreek word.

Die bevindings van 'n ondersoek wat deur die ATM self gelas is om te probeer bepaal waarom plaaslike bruin mense as 'n reël nie die ATM besoek nie, was sonderling vry van politieke ondertone. Slegs twee (ouer) respondente het aangevoer dat hulle gevoel het hulle “hoort nie daar” nie. Die insiggewende hoofredes vir nie-besoek wat deur die meeste respondente aangevoer is, was vervoerprobleme en 'n gebrek aan bestebare inkomste, en ook dat hulle nie hulself beskou as 'n groep met 'n gevestigde kultuur van museum- en monumentbesoek nie (ongepubliseerde ATM-dokument 2013).

Ten spyte van vrese ten opsigte van die marginalisering van Afrikaans deur die regering van die dag, ontvang die ATM steeds 'n subsidie van die staat, wat hom in staat stel om met sy werksaamhede voort te gaan. In vergelyking met soortgelyke instansies ontvang die ATM egter proporsioneel gesproke 'n baie kleiner bydrae, wat groot uitdagings aan die bestuur rig.

8. GEVOLGTREKKINGS

Die oprigting van die Afrikaanse Taalmonument teen die hange van Paarlberg was die resultaat van 'n grootse poging wat oor baie jare gestrek het. Die Monument word ondersteun deur die Taalmuseum in Huis Gideon Malherbe en die twee dien saam as simbole ter herdenking van die vestiging van 'n nuwe taal in Suid-Afrika.

Pieters se stelling: “...the Taalmonument has survived unchanged but not unchallenged” (gd:42), is 'n uitstekende verwoording van die huidige situasie. Die fisiese struktuur het wel onveranderd gebly, maar persepsies van die Monument bly nooit staties nie omdat die betekenis en interpretasies daarvan voortdurend bevraagteken word namate gemeenskappe evolueer in terme van waarde- en geloofsisteme, ideologieë en uitgangspunte.

Kritiek teen kwessies soos ligging, voorkoms, nut ensovoorts spruit oorwegend uit subjektiewe oorwegings. Dit is egter veral die kritiek wat rondom die politieke vraagstukke wentel wat steeds 'n groot uitdaging bied. Alle kritiek wat uitgespreek word, bly vir die ATM uiters relevant, en verg volgehoue pogings tot herposisionering van die personeel.

Kritiek teen die aard en funksie van die Taalmonument bly ook 'n interessante vraagstuk, onder meer omdat die voordele van De Klerk se alternatiewe voorstel nooit oorweeg kan word nie. Sy visie was een van steun aan die groei van die taal, eerder as 'n simboliese viering van die

taal. Die Afrikaanse Taalmuseum en -monument slaag toenemend daarin om binne die een entiteit aan albei hierdie doelwitte gestalte te gee, deurdat die abstrake Monument die taal en sy geskiedenis “simbolies vier”, en al die uitgebreide aktiwiteite wat by die Monument en die Museum plaasvind, die taal prakties ondersteun en bevorder.

Dit is opvallend dat die uitgesproke en oorvloedige destydse kritiek tot die Taalmonument beperk was en dat die Taalmuseum dit feitlik geheel en al vrygespring het. ’n Moontlike verklaring hiervoor is dat die Museum nie in dieselfde mate as die Taalmonument prominent is (en was) nie en dat dit reeds ’n onbetwisbare historiese verbintenis met die geskiedenis van Afrikaans gehad het.

Volgens Van Niekerk, in die oorsig wat hy geskryf het 25 jaar ná die oprigting van die Monument, herinner die Monument ’n mens steeds aan Afrikaans, egter nie meer om sy grootsheid nie, maar juis om sy broosheid en kwesbaarheid (2000:7). Simos wys daarop dat Afrikaans deur meer as ’n derde van die land se bevolking as eerste of tweede taal gebruik word en noem die Monument “a unifier of the greatest kind” (2012:1). Sulke uitsprake bied hoop vir die toekoms van die taal.

BIBLIOGRAFIE

- Afrikaanse Taalmonumentkomitee. Ongepubliseerde notules. 1942 – 1975.
- Beningfield, J. 2004. Native lands: Nation, language and landscape in the Taal Monument, Paarl, South Africa. *Social Identities* 10(4).
- Beningfield, J. 2006. *The Frightened Land: Land, landscape and politics in South Africa in the twentieth century*. London: Routledge.
- Cattermole, P. 2008. *Architectural Excellence: 500 iconic buildings*. Ontario: Firefly books.
- Coombes, A.E. 2003. *History after Apartheid: Visual culture and public memory in a democratic South Africa*. Durham: Duke University Press.
- De Klerk, W.A. 1974. *Klein reis deur Drakenstein*. Johannesburg: Perskor.
- Departement Kuns en Kultuur, 14 November 2002. Ongepubliseerde brief.
- Die Afrikaanse Taalmonument*. 2014. Ongepubliseerde inligtingsboekie.
- Die Afrikaanse Taalmuseum* 2015. Ongepubliseerde inligtingspamflet.
- Die eg ou-Kaapse gaan tot niet. *Die Burger*, 2 November 1971.
- Eldridge, R. 2003. *An introduction to the philosophy of art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grundling, A. & Huigen S. (reds.). 2008. *Van Volksmoeder tot Fokopolisiekar: Kritiese opstelle oor Afrikaanse herinneringsplekke*. Stellenbosch: SunPress.
- Hugo D. (red). 2009. *Halala Afrikaans*. Stellenbosch: Protea Boekhuis.
- Huigen, S. 2008. Taalmonumente, in: *Van Volksmoeder tot Fokopolisiekar: Kritiese opstelle oor Afrikaanse herinneringsplekke*. Stellenbosch: SunPress.
- Le Cordeur, M. 2010. Die rol van Islam in Afrikaans: Afrikaans behoort aan almal wat dit praat, skryf en liefhet. Ongepubliseerde referaat gelewer by ATKV-kongres, Goudini, 27 Februarie.
- Le Cordeur, M. 2010. Kaapse Afrikaans. *Die Burger*, 17 Maart.
- Louw, J. 19 November 2002. Ongepubliseerde brief.
- McDonald, Z. 2009. Waarom besoek plaaslike bruin mense as ’n reël nie die ATM nie? Ongepubliseerde interne ATM-dokument.
- Pakendorf, G. 1992. W.A. de Klerk is in pylvak, maar sy vuur is nog nie geblus. Aanlyn beskikbaar by <http://152.111.1.87/argief/berigte/dieburger/1992/03/07/11/14.html> [Internettoegang op 12 Mei 2014].
- Marschall, S. 2005. Forging national identity: Institutionalising foundation myths through monuments. *SA Journal of Cultural History* 19(1), Junie.
- Pieters, H. gd. The Taalmonument: Monument for what? Ongepubliseerde M-tesis, Department Arts & Heritage. België: Universiteit van Maastricht.
- Simos, C. 2013. Paarl Taal Monument: Struggle during apartheid and post-apartheid. Ongepubliseerde werkstuk, Departement Argitektuur, Universiteit van Kaapstad.
- Smit, A.P. 1975. *Eupees by die Toringkerk: Ned. Geref. Gemeente Noorder-Paarl 1875 – 1975*. Paarl: Kerkraad.

- Smith, S. 2013. Monumentalising language: Visitor experience and meaning making at the Afrikaanse Taalmonument. Ongepubliseerde doktorsale verhandeling, School of Tourism and Hospitality Management, Southern Cross University, Lismore, Australië.
- Smith, S. 13 November 2014. E-pos.
- Steyn, J.C. 2014. *Ons gaan 'n taal maak*. Pretoria: Kraal-uitgewers.
- Taalmonument: Fallus of volkskat? 1995. *Die Suid-Afrikaan* vol 53.
- Top Nats intervene. *Sunday Times*, 27 April, 1975.
- Van Niekerk, A. 2000a. Taalmonument aan die suiderhang van Paarlberg. *Die Taalgenoot*, 8/9 (60).
- Van Niekerk, A. 2000b. Die Afrikaanse Taalmonument: Afrikaans vra skeppende, vernuwende denke. *Die Taalgenoot* 8/9 (69).
- Van Rensburg, C. 2012. *So kry ons Afrikaans...* Pretoria: Lapa Uitgewers.
- Van Tonder, J.B. 1994. The Taal Monument: An analytical study. Ongepubliseerde semesterprojek, Departement Argitektuur, Universiteit van Pretoria.
- Van Wijk, E. 14 Maart 2014. E-pos.
- Van Wijk, J. 30 Julie 1976. Ongepubliseerde brief.
- Van Wijk, J. 2014. *Taalmonument*. Tokai: Historical Media.
- Van Zyl, A. 2013. Die invloed van die slawe op die vorming van Afrikaans. Ongepubliseerde lesing gelewer by ATM-slavedagviering, Paarl, 5 Desember 2013.
- Veertigduisend by die Taalfees. 1975. *Die Burger* 11 Oktober.
- Vorster, B.J. Ongepubliseerde openingstoespraak (klankopname en transkripsie).